

2002 GENEL SEÇİMLERİNDE KADINLARIN TEMSİLİ: DEĞİŞEN TÜRKİYE'DE DEĞİŞMEYEN EŞİTSİZLİK

Kadınların siyasal katılımı toplumsal/siyasal koşullara bağlı bir süreç izlemiştir :Kadının siyasal temsiline hiç düşünülmediği bir dönemin ardından bireyler arası eşitlik adına bu sorunun gündeme geldiği ve son olarak da eşitlik kavramının cinsiyetçi içeriğinin sorgulandığı süreçler yaşanmıştır. Kadının siyasal temsiline gündemde olmadığı dönemde egemen zihniyet kadınların temsil edilmemesi gerektiği değil, zaten (çıkarlarının farklı olmadığı erkeklerce) temsil edildikleri biçimindedir.

Öte yandan genel oy hakkı seçilenebilecek siyasal organların varlığının ötesinde bireylerin maddi varlıklarıyla doğrudan ilişkili bir kazanımdır. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nda 1876 Kanunu-u Esasi'nin kabulünden sonra seçme ve seçilme hakkı gündeme girmiş, daha sonra meşrutî rejim kesintiye uğradığı için 1908'e dek askıya alınmış, ancak bu tarihten itibaren yani II.Meşrutîyet ile birlikte siyasal partiler seçimlere katılabilmiş ama sınırlı oy uygulaması, daha sonra, Cumhuriyet yönetimiyle ve tedricen ortadan kalkmıştır. Oy hakkı 1877'de yalnız emlak sahibi erkeklere, 1908'de belli bir miktarın üzerinde vergi veren erkeklere tanınırken, 1923'te ekonomik sınırlamalar kaldırılmış oy hakkı tüm erkekleri içerecek bir biçimde yaygınlaştırılmıştır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren, Osmanlı İmparatorluğu da dahil olmak üzere kadınların kendi maddi varlıklarına sahip olmaları ve bunu yönetmelerine olanak sağlayan yasal gelişmeler kaydedilmiş ve bu durumla ilişkili olarak ve buna paralel modernist tercihlerle kadınların siyasal hakları gündeme girmiştir. Böyle bir ortamda doğan birinci dalga kadın hareketi çerçevesinde talep edilen bu haklar kadının erkekle yasalar önünde birebir eşitliğini içermiş ve dönemin ekonomik ve toplumsal dönüşümü ile uluslararası siyaset ve savaşlar da aynı modernist amacın diğer değişkenlerini oluşturmuşlardır. Bu bağlamda Türkiye'de 1934 yılında kadınların merkezi yönetime seçme ve seçilme hakkı yasalaşmıştır. İktidara ve/veya cinsiyetçi hiyerarşiyle ilgili herhangi bir içerik çözümlemesi yapılmaksızın, hatta böylesi kavramlar gündeme bile girmeden yaşanan bu değişiklik siyaset ve ona dair simgelere atfedilen ataerkil anlamın, üstelik kadınların da katkısıyla yeniden üretilmesini/pekiştirilmesini sağlamıştır. Diğer bir deyişle,siyasal temsilci olma imkanına kavuşan kadınlar, temsil rollerini ya ataerkil sistemdeki eviçi rollerin uzantısı biçiminde gerçekleştirmişler¹; ya erkeksilemişler²; ve/veya sayısal varlıkları simgesel boyutu aşamayarak sınırlı kalmıştır.

Tüm bu sürecin de sorgulandığı 1960'lardan sonra gelişen ikinci dalga kadın hareketinin tespit ve çözüm önerileri birbirini besleyen, içeren ve birbiriyle çelişen iki ana yorumda irdelenmiştir:

1.Temsilcilerin temsil ettiklerinin çıkarlarını yansıtmaması: Yalnızca kadın olmanın bunu sağlamadığı ortaya çıkmıştır ama yine de kadınları ancak kadınlık bilincine haiz kadınlar temsil edebilir. Bu anlamda seçmen ve aday kadınlar arasında kadınlık bilincinin yükseltilmesi gerekmektedir.

2. Kadın, erkek ve onların çıkarları biyolojik farklılıklara, üreme ilişkilerine değil, onları üreten söylemsel uygulamalara dayanır. Bunlar da kültür ve zamanla ilintilidir. Yapı ve çıkar değil söylem ve öznellik siyasetle ilgili temel kavramlardır.³

Bu konudaki güncel değerlendirmeler ve çözümler ise kültürel çalışmalar, kadın çalışmaları veya kadın hareketlerinin tekelden çıkarak siyaset sosyolojisi çalışmalarının temel tartışmalarından birinin, radikal demokrasi kuramlarının içinde irdelenmektedir.

Premodern zamanlarda kavramsal ve maddi yokluğundan modernitenin holistik ve üniter anlayışına, giderek postmodernitenin yapıbozucu çözümlemelerine ve radikal demokrasi kuramlarına uzayan süreç açısından böylece özetlenebilecek olan kadınların siyasal temsili sorunu kuşkusuz kadın ve siyaset ilişkisinin görünen bölümüdür. Aşağıdaki inceleme uzun bir araştırmanın⁴ son aşamasını oluşturmak biçimindeki görünen amacının ötesinde kadın ve siyasal temsil sorununun ne düzeyde anlamlı olabileceğini de ortaya koymaya çalışacaktır.

3 KASIM 2002 GENEL SEÇİMLERİ: KADINLARÜSTÜ BİR SÖYLEM

Daha önceki çalışmalarımızda ortaya koyduğumuz üzere Türkiye'de tüm genel seçimler bir ana konunun gündeminde geçmiştir.⁵ Kadınların seçilmesi konusu yalnızca 1934 genel seçimlerinin temel gündem maddesini oluşturmuş ve bu değişkenle ilintili olarak önemli sayıda kadın milletvekili meclise girmiştir. Gündemden hareketle değerlendirildiğinde; onu oluşturan, yansıtan, ondan etkilenen konularıyla siyaset, kamuoyu ve basının taşıdığı önem ortaya çıkmaktadır. Bunlar arasında ise basın, hem tarihsel süreç içerisinde yegâne doğrudan ulaşılabilir kaynak olduğu ve ayrıca her üçünü de yansıtabilme özelliği taşıdığı için araştırmamıza temel oluşturmaktadır. 2002 genel seçimlerinde kadın siyasal temsilcilerle ilgili siyasal ve toplumsal tutumların ortaya konulabilmesi ve bunun kadın milletvekili sayısıyla ilişkilendirilebilmesi için farklı eğilimleri taşıyan

¹ bkz. A.Yaraman; *Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili 1935-1999*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999.

²bkz. A.Yaraman; "Toplumsal Değişme ve Kadında Erkeksilik", *Psikanalitik Yazılar/Erkeksilik*, No.:5, Sonbahar 2002, s.47-54.

³R.Pringle,S.Watson; "Women's Interests' and the Poststructuralist State", in A. Phillips; *Feminism and Politics*;Oxford University Press, Oxford,New York, 1998, s.203-223.

⁴bkz. A.Yaraman; *Türkiye'de.....*

⁵ibid. s.151,152.

Hürriyet, Zaman ve Cumhuriyet gazetelerinin seçim tarihinin bir ay öncesinden başlayıp bir hafta sonrasına dek yayımlanan nüshaları incelenmiş; *Mektup ve Marie Claire* dergilerinin ise Ekim, Kasım ve Aralık 2002 tarihli sayıları değerlendirilmiştir.

3 Kasım 2002 genel seçimleri, kamuoyu yoklamalarının adeta birinci turu oluşturduğu iki türlü bir seçim gibi yaşanmış/yaşatılmıştır. Sözde birinci turdan elde edilen sonuçların gerçeği yansıttığı veya oluşturduğu biçimindeki iddialar ise tartışmaya açıktır. On dokuz partinin katıldığı bu seçimler, söz konusu kasıtlı veya kendiliğinden yönlendirmenin bir ürünü olarak iki partinin (Adalet ve Kalkınma Partisi-Cumhuriyet Halk Partisi) yarışı olarak geçmiştir. İki parti arasındaki bu karşıtlık laiklik ve islamcılık ekseninde simgelenmeye çalışılmıştır. Bu eksen söz konusu olduğunda bir turnusol kağıdı olarak kullanılması bir temayül niteliği kazanan/kazandırılmış kadınlık durumunun ise hiç bir partinin basına yansıyan açık ya da zımnî propagandasında, hipotetik olarak beklendiği biçimde, yer almadığı görülmektedir. Alışlageldiği bir biçimde propagandada bir vitrin olarak bile fazla kullanılmaması kadınların bu dönemde siyasetten ne denli dışlandıklarının önemli göstergelerinden biridir. Nitekim bu dışlanmışlığın bir diğer göstergesi olarak 3 Kasım 2002 seçim döneminden önceki 56 ve 57. Ecevit hükümetlerinde, 1980'li yılların ortalarından itibaren neredeyse vazgeçilmez hale geldiği halde her hangi bir kadın bakana yer verilmemiştir.. Ancak seçim arifesinde yapılan bir makyajla iki kadın bakan kabineye atanmıştır: Adalet Bakanı Aysel Çelikel ve Devlet Bakanı Melda Başer. Derlenen nicel açıdan son derece kısıtlı veriler, basında kadın-seçim ilişkisinin; uluslararası ve ulusal planda kadın siyasetçiler ve kadınlara yönelik siyaset, türban sorunu, aday tanıtımı, kadınlık durumu ve sonuçların ortaya çıkmasıyla birlikte kadın milletvekillerinin tanıtımı biçiminde sunulduğunu göstermektedir.

a)Siyasal Yaşamda Kadın Örnekleri/Kadın Eylemleri: Rol modelleri toplumsallaşma süreci içerisinde, değerlerin bilişsel yöntemlerle aktarımından daha etkili olabilmektedirler. Kadınların siyasal temsili söz konusu olduğunda, temsilci kadınların sayısının çoğalması kadınların kendilerine güvenlerinin ve siyasal alanda cesaretlerinin artmasına, kadın ve erkeğe atfedilmiş köklü değer yargılarının sarsılmasına neden olur.⁶ Bu bağlamda irdelendiğinde basında kadın siyasetçilerle ilgili olarak yer alan değerlendirmeler, değerlendirmenin niteliğine göre olumlu yahut olumsuz bir propaganda işlevi kazanır. Söz konusu yayınlar 2002 genel seçimlerini önceleyen süreçte ulusal ve uluslararası örneklerle somutlanmaktadır.

1.Ulusal nitelikli rol modelleri: Ulusal plandaki kadın siyasetçiler arasında en çok yer alan dönemin Doğru Yol Partisi Genel Başkanı Tansu Çiller olmuştur. Bu konudaki haber ve yorumlar yalnızca kendi içeriklerine ait mesajlarla değil, aynı zamanda T.Çiller'in başbakan ve bakan olarak siyasal karar mekanizmalarında aldığı rolü zımnen de olsa anımsatma işleviyle de önem taşımaktadırlar.

Konuyla ilgili ilk haber, kadına dair sorunları kendi yaşantısıyla birleştirerek günlük bir dil aracılığıyla aktaran Pakize Suda tarafından kaleme alınmıştır.⁷ P.Suda, *Hürriyet* gazetesinin genel yayın yönetmeni E.Özkök'le birlikte T.Çiller'e yaptığı ziyareti, konuşmanın içeriğine hemen hemen hiç yer vermeksizin ama daha öncelerine dayalı olduğunu sezdirdiği olumsuz tutumunu hissettirerek aktarmaktadır. Kadınlarca daha çok okunmasına ve kendi cinsiyet kimliğine rağmen görüşmede, T.Çiller gündeme getirmese bile kadın sorunlarını veya kadınlık durumlarını yazar da kurcalamamış veya en azından yazısında bunlara yer vermemiştir.

Hürriyet gazetesinde T.Çiller'le görüşmesini kaleme alan bir diğer yazar TufanTüreç, T.Çiller'in vaadlerini iletikten sonra "Tansu Hanım barajı aşmak için bir politikacının kullanabileceği her yolu kullanıyor." demektedir. Yazarın alıntılandığı vaadler nedeniyle benzerlikleri örneklediği siyasetçilerin hepsi erkektir ve vaadlerin hiç biri özel olarak kadınlara yönelik değildir.⁸

Bekir Coşkun'un, T.Çiller'in ekonomik vaadlerine yönelik eleştirilerinden oluşan yazısında ise kadınlıkla ilgili tek özelliğin, T.Çiller'in kitleye hitap ederken kullandığı "Bu bacınız" tabiri olduğu görülmektedir.⁹

T.Çiller'in Çankırı ve Kastamonu mitinglerini izleyen Sedat Ergin ise, en azından söz konusu bölge açısından, DYP için alanları dolduran kitlenin kalabalık ve canlılığına deyinmektedir.¹⁰ Bu yazıyla aktarılan izlenimden yansıyan, DYP'nin T.Çiller vitriniyle başlayan kentlileşme atağının başarısızlığına rağmen; kırsal kesimin artık başında sarışın, Batılı bir kadın lider bulunan bu partiye gösterdiği ilgidir.

T. Türeç'in bir diğer yazısında ise *Hürriyet* gazetesinde bu dönemde ilk ve son kez T.Çiller ve kadınlık ilişkisi yer almaktadır. Söz konusu yazı T.Çiller ile geçen bir konuşmadan aktarılmaktadır.¹¹ " 'Göreceksiniz' diyor Tansu Hanım, 'O sessiz kadınlar sandıkta nasıl patlama yapacaklar. Onlardan bize oy yağacak. (...) Geçen dönemde, kadınlara yapmak istediklerinin tümünü yapamamış. Bu sefer her mitingde ev kadınlarının tümüne sigorta sözü veriyor. 15 yıl prim ödeyen her ev kadını emekli maaşı almaya hak kazanacak. Ödeyemeyenlerin primini devlet ödeyecek."

⁶A.Phillips; "Democracy and Representation: Or, Why Should it Matter Who our Representatives Are?" in A.Phillips; **a.g.e.**,s.228.

⁷P.Suda;"Tansu Çiller'de Çörekteydik", **Hürriyet**, 3.10.2002.

⁸T.Türeç; "Tansu Hanım'a Soramadığım Soru/Tansu Hanım'ı 1991 Seçimlerindeki Demirel'in Psikolojisi İçinde Gördüm", **Hürriyet**, 4.10.2002.

⁹B.Coşkun;"Nasıl Trilyoner Olunur?", **Hürriyet**, 5.10.2002.

¹⁰S.Ergin; "Anketler mi Yoksa Miting Alanları mı?",**Hürriyet**, 18.10.2002.

¹¹T.Türeç; "Göreceksiniz Kadınlar Sandıkta Patlama Yapacak", **Hürriyet**, 21.10.2002

Zaman gazetesindeki T.Çiller ile ilgili yazılar, seçimin ertelenmemesi için DYP’li milletvekillerinin alınan grup kararına uygun olarak Meclis’in tatile girmesi yolunda oy vermesiyle ilgili bir bölüm içeren ve diğer partilerin de bu konudaki davranışlarını özetleyen bir değerlendirmeyle başlamaktadır.¹²

İzleyen iki yazıda ise, baraj sorunu gündeme getirilirken T.Çiller’in bu konudaki hedefleri ele alınmaktadır.¹³ Bir diğer yazı ise, T.Çiller’in *Zaman* gazetesi yazar ve yöneticileriyle bir araya geldiği bir görüşmenin ayrıntılarını aktarmaktadır. T.Çiller’le ilgili kişisel alışkanlıkların bile gündeme getirildiği sorular içerisinde kadınlık durumuyla ilgili veya kadınlara yönelik hiç bir ayrıntının yer almayışı dikkat çekicidir.¹⁴ T.Çiller ile ilgili bir diğer haber ise İzmir Torbalı’daki DYP mitingiyle ilgilidir ve hiç bir yorum içermemektedir.¹⁵

Cumhuriyet gazetesinde T.Çiller ile ilgili haberlerin hemen hepsi iç sayfalarda, küçük, olumsuz niteliktedir; ancak bu tutuma rağmen, diğer gazetelerle kıyaslandığında, kendisiyle ilgili daha çok sayıda haber yer almakta ve ilginç bir biçimde çoğunluk haber T.Çiller’in fotoğrafıyla birlikte sunulmaktadır.¹⁶

Görüldüğü gibi bir kadın siyasetçi olarak T.Çiller’in kadınlıkla ilgili kişisel deneyimleri yazıların hiç birinde yer almamış; her mitinginde söylediği bildirilen ev kadınlarının sigortalı olması gibi kadın çıkarlarıyla ilgili vaatler ise ancak bir kez yazıya dökülmüştür. Araştırmalar kadın adayların kadınlara yönelik bir söylem geliştirmesi ve kadın çıkarlarına yönelik vaatlerde bulunmasının seçmen nezdinde ters teptiğini, bu adayların tüm nüfusu temsil edemeyecek nitelikte olduğu izlenimini uyandırdığını göstermektedir. Dolayısıyla T.Çiller’le ilgili olarak böyle bilgilerin yokluğu ve varolanların da gazetelere yansımaması kendisiyle ilgili olumlu bir tercih olarak değerlendirilebilir. Kuşkusuz bir diğer açıklama da siyasal karar mekanizmalarının kadın siyasetçileri siyasete atfedilen anlama uygun olarak zaten erkekleştirmesidir.

DYP’nin barajı aşamamasının ardından T.Çiller’in Meclis’e girememesi ve parti başkanlığından çekilme kararı tüm gazetelerde temkinli ama oldukça tarafsız bir biçimde duyurulmuştur.¹⁷

Rol modeli oluşturmak açısından anlamlı sayılabilecek bir başka kadın siyasetçi olarak, ölüm yıldönümü dolayısıyla Behice Boran’la ilgili yazılar yayımlanmıştır.¹⁸ Yalnızca *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan bu yazılar, Türkiye İşçi Partisi başkanlığı yapan B.Boran kadın çıkarlarının temsili açısından öncelikli kaygılar taşımamış olduğu için, daha çok bir kadın siyasetçi örneği sunmak dolayısıyla seçim arifesinde önem arz etmektedir.

Yine *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan bir diğer rol modeli olarak kadın siyasetçi haberi ise, dönemin Devlet Bakanı Melda Başer ile ilgilidir. Geleneksel kadın rollerinin siyasal alana taşındığını örneklemesi açısından önemli olan bu haber M.Başer’in yetiştirme yurtlarında açılışını yaptığı bilgisayar laboratuvarlarıyla ilgilidir ve Bakan’ın yurttaki çocuklarla fotoğrafı habere eşlik etmektedir.

Kadınları siyasal yaşama özendirme yalnızca bireysel rol modelleriyle sınırlı değildir; aynı zamanda siyasete yönelik kadın eylemleri de benzer bir görev taşıyabilmektedir. Örneğin, 27 ekim 2002 tarihli *Cumhuriyet Dergi* ilavesinin kapağı 1923’te N.Muhiddin tarafından kurulan Kadınlar Halk Fırkası’na ayrılmıştır.

Yine *Cumhuriyet* gazetesi, 17-19 ekim 2002 tarihleri arasında İstanbul’da toplanan ve uluslararası düzeyde kadın parlamenterlerin katıldığı Türkiye ve Komşuları Barış ve İşbirliği Konferansı’yla ilgili olarak düzenli bilgi aktarımında bulunmuştur. Bölgedeki dokuz ülkenin kadın temsilcilerinin katıldığı bu konferansta açıklama yapan dönemin Adalet Bakanı Aysel Çelikel, “kadının siyasette yer almasının dünya barışına daha fazla katkıda bulunacağını” bildirerek dönemin sıcak sorunu Irak savaşından çıkararak kadınların siyasal katılımının önemini gündeme getirmiştir.¹⁹

2.Uluslararası Boyutta Rol Modelleri: Yunanistan’daki yerel seçimlerin sonuçları, Türkiye ile ilgili hiç bir yorum eklenmeksizin sunulmuş ancak kadınların kazandığı siyasal başarı bu konudaki haberlerin ana eksenini oluşturduğu için kadınların siyasal katılımı açısından özendirici bir nitelik arz etmiştir.

21.10.2002 tarihinde, *Hürriyet* gazetesinde “Atina kadınlara emanet” başlığı altında verilen haber şöyledir: “Yunanistan’da yapılan yerel seçimler sonucunda anamuhalefet partisi YDP’nin gösterdiği kadın adaylar, hem Atina valiliğini ve hem de belediye başkanlığını kazandı. YDP adayı Konstantin Mitçotakis’in kızı, 1989 yılında 17 Kasım terör örgütü tarafından öldürülen YDP milletvekili Pavlos Bakoyani’nin dul eşi Dora Bakoyani belediye başkanı olurken, PASOK kurucularından Yorgo Yenimata’nın kızı ise Atina Pire valisi oldu.”

¹²M.Ünal;“Sandık Kurtuldu”,*Zaman* 2.10.2002.

¹³T.Korkmaz;“4 Ekim Fotoğrafi”, *Zaman*,4.10.2002 ve T.Korkmaz; “Barajlar ve Garajlar”, *Zaman*, 5.10.2002.

¹⁴“ANAP ve DYP, Aynı Mahalledeki İki Bakkal Gibi”, *Zaman* 10.10.2002.

¹⁵“Çiller:Kimse Dışarıdan Başbakan Atayamaz”, *Zaman*, 1.11.2002.

¹⁶bkz. “Çiller CHP’den vazgeçti”, 6.10.2002;“Çiller’i baraj korkusu sardı”,8.10.2002; “Çiller, Özal misyonuna sarıldı.”,11.10.2002; “T.Çiller seçim bölgesi Muğla’da da vaatlerinin ucunu kaçırdı”,18.10.2002; “Çiller’in hedefi Derviş oldu”, 19.10.2002;“Çiller’in illerinden aday olmasına tepki gösteren Muğlalılar bugüne kadar neredeydi, diyor”,22.10.2002;“Çiller’den emekliye 10 milyar dolar”, 25.10.2002;“DYP’nin gözü AKP oylarında”, 27.10.2002.

¹⁷E.Özkök;“Yeniköy’den ilk siyasi mesajlar”, *Hürriyet*, 8.11.2002; “siyasetin güçlü kadınları Meclis dışında kaldı”,*Zaman*,6.11.2002; “Çiller:İstifa etmiyorum, makul bir zamanda kongre toplanacak” ve B. Korucu; “Çiller, Çağlayangil’in ‘siyasetten çıkılmaz’ nasihatini tutacak gibi”, *Zaman*, 10.11.2002;“DYP liderini kalması için savunan olmadı”, *Cumhuriyet*, 9.11.2002.

¹⁸“B.Boran:Çileli ama onurlu bir yaşam”,10.10.2002; “kendi sözleriyle B.Boran: Marx’ı okumam benim için dönüm noktası oldu.”,10.10.2002;“12 Eylül faşist cuntasının vatandaşlıktan çıkarma tehdidine B.Boran’ın yanıtı”,10.10.2002; “TİP genel başkanı B.Boran’ın ölüm yıldönümü”, 11.10.2002.

¹⁹“Kadın Parlamenterler İşbirliği Konferansı: ‘Uygarlık düzeyi kadının konumuyla bağlantılı’” *Hürriyet*, 18.10.2002.

Görüldüğü gibi haberin aktarılış biçimi erkek egemen bir üslupla olup, siyasette kadınların yer almasını ailelerindeki erkeğin bıraktığı boşluğu değerlendirmeye indirgemektedir. Ancak Atinalıların %60.6'sının oylarını alarak Atina'nın ilk kadın belediye başkanı olan Dora Bakoyani'nin Atina'da kadınların işbaşına gelmesine ilişkin değerlendirmeleri yanıtlarken, cinsiyetlerin değil, siyasi kimliklerin önemli olduğunu vurgulaması kadınların kadınlarca temsili sorununu bir kez daha sorgulatacak bir veri sunmaktadır.

Türkiye'de 2002 genel seçimleri öncesinde kadınlık durumuyla ilgili dış dünyaya dair bir diğer önemli haberin konusu ise, Nijerya'da, kocasını aldattığı için taşlanarak öldürülme cezası alan Emine Laval'dır. Bu olayın kadın ve siyasal temsil konusuyla doğrudan bir ilgisi bulunmamaktadır; ama şeriat uygulamalarının kadınlık durumuna olumsuz etkisinin aktarılması yoluyla İslamcı olarak tanımlanan partilere karşı öncelikle kadın seçmene yönelik bir örtük ürkütme propagandasına içerik oluşturmuştur. Örneğin *Cumhuriyet* gazetesi, 9.10.2002 tarihli haberlerinde bu örtük propagandayı Atina ve Pakistan seçimlerini de aynı amaçla kullanarak 'Doğu-Batı', 'İslam-modernlik' çelişkisini ortaya koymaya çalışmıştır. İlk haberde kadınların Atina'da belediye başkanlığı seçimlerine katılmasına karşılık Pakistan'daki bazı kabilelerde hala oy haklarının bile bulunmadığı vurgulanırken; hemen bunun altında yer alan bir diğer haberde dış dünyadan gelen baskılar sonucunda Nijerya'nın recmeden vazgeçtiği bildirilmektedir. Böylece kadınlık durumu ve kadınlar güncel siyasal çatışma ekseninin (İslam ,laiklik) nesnesi işlevini görmektedirler.

Sunulan rol modelleri açısından değerlendirildiğinde söz konusu kişi ve eylemlerin doğrudan kadın çıkarlarıyla ilintisi bulunmamaktadır veya bulunmuşsa da basına yansımamaktadır. Bu durum belki özdeşleşme mekanizmasıyla kadınları siyasete özendirilebilir ama girdikleri siyasal alanda erkekleşmeleri veya erkek egemen toplumun geleneksel rollerini yeniden üretmeleri kaçınılmaz görünmektedir. Rol modellerinin basında yer alışıyla ilgili bir diğer sonuç da kadınların erkek egemen alandaki 'bağışlanmış' ve 'nesne' statülerini sürdürmelerindeki simgeselliğidir.

b)Türban Sorunu: Kamuoyu yoklamalarının doğal ya da yönlendirilmiş sonuçlarının etkisiyle iki partiye indirgenen seçim öncesi yarış, bu iki partinin temel karşıtlığının göstergesi olarak sunulan laiklik-İslamcılık eksenine odaklanmıştır. Özellikle karşıt propaganda bağlamında İslamcılık ve/veya antilaikliğin simgesi ise türbandır giderek çarşaftır. Nitekim B.Coşkun *Hürriyet* gazetesindeki 1 Ekim 2002 tarihli "Kara çarşafly kadınlar..." başlıklı yazısında böyle bir karşıt propagandanın örneğini sunmaktadır: "Kara kara çarşaflarını giyip, SP'nin,AKP'nin mitinglerinde yerlerini alıyolar...Sadece gözleri gözüküyor...Yüzleri, tavırları, kimlikleri, kişilikleri, varlıkları, bireylikleri gizli...Bir çift kara göz dışında tek anlamları var:'Yok'lar... Dinci partilerin miting meydanlarındaki kara çarşafly kadınlar, farkında olmadan 'yok' sayılmak istiyorlar...İş hayatında, toplumda, evde, sokakta 'yok' olmayı... İstiyorlar ki hiçbir yerde olmasınlar...Meydanların kıyısında toplanıp 'yok' sayılmayı onaylıyorlar... Kimlikleri yok, yüzleri yok... Ağzıları yok... Cisimleri orada... Kendileri yok..." Yine aynı gazetede, 17 Ekim2002 tarihinde bu kez bir kadın yazar,P.Suda, ironik de olsa AKP-çarşaf ilişkisini gündemde tutmaktadır: "'AKP gelir de bizi çarşafa sokar mı?' (...) Bence sokar arkadaşlar... Bakarsınız sırf çarşafa sokmakla kalmaz, çalışmasını da yasaklarlar kadının."

Cumhuriyet gazetesindeki Ekim 2002 tarihli haberde ise, bir parti ilişkisi gösterilmeksizin seçim sonuçlarının türban konusuyla doğrudan ilişkisini çağrıştıracak oy yönlendirmesinin yapıldığı bir korku propagandası örneği görülmektedir: "İrticacı grupların üniversitelerde uygulanan türban yasağını kaldırmak amacıyla 3 Kasım seçiminin ardından yeniden eylemlerine başlayacakları belirtildi. Grupların seçime yönelik çalışmalarını hızlandırdıkları, bu kapsamda yurtdışından gelen heyetlerle görüşmeler yapıldığı ve Türkiye'nin şikayet edildiği vurgulandı." Bilindiği gibi propagandanın etkili olmasında kaynağın güvenilirliği ve uzmanlığı önemli bir rol oynar. Söz konusu haberin kaynağı olarak istihbarat birimlerinin hazırladığı bir rapor gösterilmektedir. 20 Ekim tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin manşeti ise hedef kitlesinin en duyarlı olduğu /kılındığı konulardan biri olarak 'türban-parti(ler)' ilişkisini vurgulamaktadır:"Siyasal İslam'ı kullanan 'halef-selef' milli görüş kadroları türban sorununda buluştu. AKP ve SP(Saadet Partisi) türbana sarıldı."

Oysa İslamcı kadınların etrafında birleştikleri en temel kadın sorunu olan türban konusu aynı eğilime sahip siyasal partilerin basına yansıyan propagandasında hemen hemen hiç yer almamaktadır. Ahmed Şahin'in 2 Ekim 2002 tarihli *Zaman* gazetesindeki "Kadın pantolon giyemez ve küçük başörtüsü takamaz mı" başlıklı yazısı başlığı içeren bir okuyucu mektubuna verilen yanıtlarla sınırlı olup, " bir şeyin tümü yapılamıyorsa tümünün de terk edilmesi gerekmez!Önce ne kadarını yapabiliyorsan ondan başlayacaksın. Sonra da yapamadıklarını zamanla yapma niyet ve azminde olacaksın...Teseettüre de böyle başlamak mümkündür." içeriğindeki ılımlı bir yönlendirme taşımaktadır. *Zaman* gazetesindeki "Başörtüsü yasağını SP kaldıracak"²⁰ başlıklı haberde ise, "Saadet Partisi'nin seçim çalışmalarına katılan, kapatılan RP'nin (Refah Partisi) Genel başkanı Necmettin Erbakan, başörtüsü yasağını kaldıracacağını söyleyen tek partinin SP olduğunu ileri sürdü." denilmekte ve hiç bir yorum katılmamaktadır. İslamcı eğilimler taşıyan partilerin ve basının hedef kitlelerinin talebine karşın bu konuyu propaganda malzemesi yapmaması 1 Ekim 2002 tarihli *Zaman* gazetesinde Ali Bulaç'ın kaleme aldığı "Marka" başlıklı yazı, 28 Eylül 2002 tarihli *Sabah* gazetesinde kadın sorunu üzerinden AKP ve CHP arasında gerilim yaratılmasına ironik bir biçimde karşı çıkarken, İslamcı kesimin bir seçim propagandasında türban konusuna yer vermemesinin nedeninin bilinçli bir tercih olduğunu yansıtmaktadır: "Siyasetin işleyiş düzeni, kutuplaşma ve çatışmaya dayanmak zorunda kalıyor. Seçim meydanlarında kim daha çok 'öteki siyasi parti'yi ve semboller dünyasını yerden yere vurma becerisini gösterebiliyorsa, iktidar merkezine doğru emin adımlar attığını düşünür. Çünkü kavramsal düşüncenin değil, semboller üzerinden siyaset yapmanın büyük maddi getirisi var.

²⁰Zaman,19.10.2002.

(...) Ne yapıp edip çatışmayı alevlendirmek gerekiyor. (...)Belli ki gazete (*Sabah*), seçimden en kazançlı çıkacağı anlaşılan iki parti, yani AKP ile CHP arasında eskiye benzer bir çatışma yaratılmamasından rahatsızlık duyuyor,(...) seçim kampanyasını çatışma eksenine çekmek istiyor. Milyonlarca kız ve kadının can yakıcı sorunu olan başörtüsü konusu dahi kış uykusuna yatırılmış. Hiçbir siyasi parti bu konuyu gündemine bile almıyor. Böyle seçim kampanyası olmaz. ortalık hareketlenmeli, kılıçlar çekilmeli, yani siyaset babadan kalma usullerle yürütülmeli.”

Nitekim türban sorununun partiler açısından farklılık ve çatışma konusu oluşturmaması konusundaki özen, T.Erdoğan ve D.Baykal’ın birlikte katıldıkları bir televizyon programının değerlendirilmesiyle ilgili haberde de sürdürülmüştür.²¹”Erdoğan ve Baykal, başörtüsü sorunun çözümü için toplumsal bir mutabakatın sağlanması gerektiği noktasında benzeri görüşleri dile getirdi.”

Öte yandan, türban sorununun çözülmesiyle ilgili vaatler, Meclis’e girecek iki partiden biri olması kesinmiş gibi sunulan AKP’nin siyasal propagandasında belirgin bir yer almasa da; söz konusu partinin seçtiği kadın milletvekili adayları , kemikleşmiş geleneksel dini eğilimli oylardan çok laik oyları hedef almış bir propagandanın malzemesini oluşturmuşlardır.

c)Kadın adaylarla ilgili haberler: Kadın milletvekili adaylarıyla ilgili yayınlar iki cinsiyetin eşit temsili ve buna bağlı olarak seçmen ve seçilen arasındaki farkın köprüsünü oluşturan yeni demokrasi anlayışının yaşama geçirilmesi bağlamında yayınlar olmaktan çok kadının siyasetteki ‘ikinci cins’liğini ve ‘yok’luğunu pekiştirir niteliktedir. *Hürriyet* ve *Zaman* gazeteleriyle *Marie Claire* ve *Mektup* dergilerinde, bu içerikte haberler hemen hemen hiç yer almamaktadır.²² Bu konudaki boşluk/yokluk kadınların siyasal temsili aşılmış bir sorun olmadıkça olumsuz anlam ve etki taşımaya açıktır. Oysa daha önceki seçimleri önceleyen dönemlerde bu ve benzeri yayın kuruluşları konuya yer vermişlerdir.²³

Cumhuriyet gazetesi ise kadın aday tanıtımına genellikle kısa ama fotoğraflı, iç sayfalarda bulunan haberlerle yer vermiştir. Söz konusu gazete kadın aday tanıtımında bir seçicilik göstererek öncelikle CHP olmak üzere, ÖDP ve DEHAP adaylarıyla sınırlı kalmıştır. Özellikle CHP adaylarının kadın sorunlarına ve çıkarlarına yönelik propagandaları *Cumhuriyet* gazetesinde bulunmamaktadır. Ancak 31 Ekim tarihinde “ÖDP kadın adayları tanıtı” başlığını taşıyan haberde, 21 ilde birinci sırada olmak üzere partinin toplam 164 kadın adayı bulunduğu bildirilmekte ve kadınlarla doğrudan ilgili vaatlere yer verilmektedir: “Ev içi emeğin sosyal güvenceye kavuşması ve kadınların lehinde bir medeni kanun çıkarılması gerektiğini ifade eden ÖDP Ankara il başkanı Nilgün Aklar, ÖDP’nin her ilde bağımsız kadın sığınma evleri ve rehabilitasyon merkezleri kurulmasına öncülük edeceğini kaydetti.”

Yine aynı gazetede, 26 Ekim 2002 tarihinde Zeynep Oral “Seçim arifesinde kadınlar” başlıklı yazısında listelerinde en çok kadın adaya yer veren partileri (TKP:165, ÖDP:161, DEHAP:102) belirttikten sonra siyaset bilimindeki kadın araştırmalarının güncel tartışmalarını gündeme getirmiştir: “Yalnızca kadın olmak yetmiyor, kadın sorunlarına sahip çıkmak, kadın mücadelesinin içinden gelmiş olmak adaylar konusunda önemli bir kriter.”

d)Kadın milletvekillerinin tanıtılması: Katılım oranının %79.01 olduğu 3 Kasım 2002 genel seçimlerinde seçilen 550 milletvekilinin 25’i kadındır. *Hürriyet* gazetesinde 8 Kasım 2002 tarihinde yer alan iki haberde yeni kadın milletvekillerine yer verilmiştir. “3.İnönü TBMM’de” başlıklı haber CHP’den Ankara milletvekili seçilen Ayşe Gülsün Bilgehan’ın başarısı ailesinden bir erkekle, dedesi İsmet İnönü’yle ilişkilendirilerek girilmiş ve kendisinin “parlamentarlik görevi süresince sadece kadınlara değil, tüm yaşama yönelik projeler üreteceğini söylediği” bildirilmiştir. Aynı tarihli, “Gaziantep’ten ilk kadın milletvekili” başlıklı haberde ise, AKP’den altıncı sırada milletvekili seçilen kimya mühendisi Fatma fahin tanıtılmaktadır. Temsil edeceği kentin ilk kadın milletvekili olan fahin ise kadın sorunlarına daha duyarlı bir mesaj iletmektedir: “Gaziantep’i parlamentoda ilk temsil eden kadın milletvekili olarak çok çalışmak zorundayım. Öncelikle kadın sorunlarını TBMM’ye taşıyacağım. Diğer kadın milletvekilleriyle ortaklaşa bir çalışma yaparak Türk kadınının sesi olacağım.”

Böyle düşük sayıda kadın milletvekiline rağmen partiler, bu konudaki göreceli sayısal üstünlüklerini propaganda malzemesi yapmayı sürdürmektedirler. *Zaman* gazetesinde, 9 Kasım 2002 tarihinde fahin Alpay’ın kaleme aldığı “AKP’nin sırrı: yerele dayalı siyaset” başlıklı yazıda, AKP’nin “kadınları Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir ölçüde politik hayata kattığı” dile getirilmektedir. Yazar kuşkusuz burada milletvekili sayısından değil AKP propagandasında çalışan kadınlardan söz etmektedir; oysa propaganda katılan ve etkin olan onca kadına karşın AKP’nin çıkardığı kadın milletvekili sayısı ve bakanlar kurulunda yalnızca bir kadına yer vermesi, partinin kadınları karar mekanizmaları dışında tutan erkek egemen zihniyetini açıklıkla ortaya koymaktadır.

4 Kasım 2002’de Behiç Ak’ın *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan karikatürü seçimlerdeki kadın gerçekliğini yansıtmaktadır: Karikatürde yer alan erkek karakter şöyle demektedir: “Elbette biz seçmenlerin arasındaki kadın erkek eşitliğinden yanayız. Ama Meclis’te durum farklı. Tabii ki orada öyle değiliz.”

Cumhuriyet gazetesi gerek AKP gerek CHP’nin kadın milletvekillerini tanıtılmaktadır. 5 Kasım 2002 tarihli haber fotoğraflıdır. AKP İzmir ve İstanbul; CHP İstanbul ve Ankara kadın milletvekillerine yer verilmekte; CHP’nin kadın milletvekillerinin hepsinin üniversite mezunu olduğu belirtilmektedir.

²¹*Zaman*,26.10.2002.

²²Bir kadın milletvekili adayı olarak T.Çiller ile ilgili haberler ilk bölümde ele alınmıştır ve dolayısıyla bu tespitin dışındaki bir istisna niteliğindedir.

²³bkz. A.Yaraman; *Türkiye’de.....*

SONUÇ: YENİ BİR SUSKUNLUK/YOKLUK DÖNEMİ AMA....:

Türkiye’de 21. yüzyılın ilk genel seçimleri sonucunda mecliste yer alan kadın milletvekillerinin oranı %4.5’tir. Bu seçimler, bir yandan ne seçim propagandası sürecinde ne de seçim sonuçlarının değerlendirilmesinde kadınların siyasal temsili konusuna basında, diğer bir deyişle onun yansıttığı ve oluşturduğu siyaset ve kamuoyunun gündeminde anlamlı bir yer ayrılmaması; bir yandan ve bunların sonucu olarak kadınların seçme ve seçilme hakkını elde ettikten sonra ulaştıkları en yüksek siyasal temsil oranının bu denli düşük düzeyde kalması nedeniyle tartışılması gereken veriler sunmaktadır.

3 Kasım 2002 seçim sonuçları kadınlar açısından değerlendirildiğinde, bu konuda genel bir duyarsızlık göze çarpmaktadır. Bu duyarsızlığın en önemli etmeni kadın örgütlerinin ve örneğin medyadaki etkin kadınların ve en azından incelediğimiz örneklerden çıkararak kadın dergilerinin suskunluğudur. Kamuoyu ve siyasal erk ise, Avrupa Birliği ve bu vesileyle Batı standartlarına uyum süreci en azından biçimsel boyutta böylesine gündemdeyken, kadın sorununa bir kayıtsızlık sergilemektedirler. Bugüne dek Batılılaşma/modernleşme sorunsalının temel nesnesi konumundaki kadınlık durumu bu amaçla ve bir vitrin olarak dahi gündeme girmekten uzak kalmıştır. Bu kayıtsızlığa paralel olarak seçim yarışından zaten dışlanmış partiler (belki de bu nedenle) kadın adaylara sayı ve listelerdeki konum açısından daha özenli davranmış; iktidar yarışındaki partilerin ise konuya verdikleri önem seçim sonuçlarında açıkça ortaya çıkmıştır. Bu sonuca etkili ve bu sonucu vahimleştiren bir başka veri ise genel olarak kadın aday veya milletvekillerinin kadın sorununa gösterdikleri duyarsızlıktır.

Kadın çıkarlarının siyasal alanda temsil edilebilmesi için asgari temsil oranının %30 civarında olduğu kabul edilmektedir. Daha az oranda kadın siyasal temsilci ya dışlanma ya da erkekleşme durumunda kalmaktadır. Temel sorun ise, kadın bakışının siyasetin içeriğine eklenmesidir. Bir kadın yazar olarak Ferai Tınç’ın seçim sürecinde kaleme aldığı yazı ²⁴bu yüzden önemlidir: “Zihniyet devrimimizin ilk adımı tarihin en eski iktidar mücadelesinin sonucu varılan kadın-erkek eşitliğinin anlamını kavramakla atılabilir ancak. İşte bu yüzden siyasetten medyaya kadar her alanda daha fazla kadının ortaya çıkması, vitrinlerde eteklik sayısının artması için değil, kadın bakış açısının hayata yansması için, ilişkilerde eşitliğin içimize sindirilmesi için, insana önem, cana değer vermeyi öğrenmek için gereklidir.”

Retrospektif değerlendirmenin sonucu olarak ortaya konulduğu gibi²⁵ siyasal iktidarın çıkarları kadın çıkarlarıyla çakışmadığı sürece kadınların siyasal temsilinde nicel sıçramalar görülmemektedir. Ama daha vahim olan, 2002 genel seçim döneminde kadınların ne örgütsel alanda ne günlük gazetelerde, ne kadın dergilerinde kendi çıkarlarını anlamlı bir biçimde gündeme getirmemiş olmalarıdır. Oysa, sınıf mücadelelerinin dönüştürücü anlamını yitirdiği günümüzde demokratik ve çoğulcu toplumun yolu toplumsal hareketlerden geçmektedir. Kadınlar da spesifik bir konu etrafında, bunun dışında hiçbir oydaşım arayışında olmaksızın bir araya gelip, farklıyı içselleştiren radikal demokrasinin kurulmasına katkıda bulunarak sorunlarına yeni bir çözüm arayışı geliştirebilirler. Bu bağlamda, kadınların siyasal temsilci sayısının ya önemi kalmayacak ya da zaten toplumsal hareketlere bağlı yeni toplumsal düzenden etkilenecek simgeselliği aşılabacaktır.

²⁴F.Tınç;”Kadın olmasaydı kurtarılırdı”, **Hürriyet**, 13.10.2002.

²⁵bkz.A.Yaraman, **Türkiye’de.....**